

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЯПОНСЬКОЇ МОДЕЛІ НА ГЛОБАЛЬНОМУ РІВНІ

У статті аналізується японська соціокультурна модель; розглядаються умови та межі її застосування в контексті глобалізаційних процесів.

Основним матеріалом, на який посилався автор при написанні цієї статті, є розділ монографії "Що таке японська модель" (日本モデルとは何か) 1993 р., опублікованої за редакцією відомого японського соціолога, професора Е. Хамагучі. Авторський колектив монографії поставив собі за мету віднайти та описати особливості формування японського суспільства як в історичній ретроспективі так і в сучасну добу. Специфіку становлення та розвитку японського суспільства японські соціологи розглядають за допомогою порівняльного аналізу японської та євро-американської соціокультурних моделей. Таким чином, пошуки особливостей японського соціуму дають ще один привід для роздумів на тему глобалізації та суспільних змін у країнах, залучених до цього процесу.

Авторський колектив монографії стоїть на позиції визнання суспільних особливостей Японії як основного фактора її успішного розвитку від кінця ХІХ ст. до цього часу. Водночас дослідники звертають увагу на такий важливий чинник, як вплив на суспільні процеси в Японії «країн Заходу». Отже, автори монографії намагаються знайти саме ті специфічні елементи устрою японського суспільства, які сприяють пошуку власних шляхів розвитку в умовах глобалізації.

Томіхіде Касіока у своїй статті «Метамодель японської моделі» приділяє увагу проблемі співвідношення етнічних особливостей Японії та

характеру змін, які відбуваються в її суспільстві. В своїх дослідженнях він робить спробу з'ясувати, чи є можливим співіснування етнічності як суспільноформуючого фактора та постійної модернізації як одного з принципів існування сучасного суспільства. Отже, Т. Касіока намагається визначити, яким чином модель суспільного устрою може поєднувати елементи, сформовані національною традицією, з наднаціональними уніфікованими структурами в умовах постійних змін, притаманних модерним суспільствам.

Таким чином, японське суспільство автор вивчає в контексті світового розвитку. Тобто його взаємодія з іншими суспільствами він розглядає в трьох основних вимірах: взаємодія країн і суспільств в епоху технічного прогресу; взаємодія між суспільствами, сформованими представниками різних етносів та культурних традицій, та суспільні зміни, пов'язані з цим процесом; міжнародні відносини за умов домінування США. Саме ці фактори автор вважає визначальними для формування метамоделі японського суспільства в умовах глобалізації.

За Т. Касіока, поняття «модель» розглядається в двох аспектах:

1. Модель як спрощений макет (до таких належать, наприклад, математична та біологічна моделі). Такі моделі спрощено пояснюють існуючі суспільні зв'язки та форми суспільної організації.

2. Модель як зразок, що задає параметри суспільства, пояснює його можливі зміни.

Т. Касіока ставить собі за мету віднайти підстави існування суто японської моделі в період нівелювання відмінностей між різними суспільствами.

Основні розділи статті мають такі назви: «Конвергенція», «Асиміляція», «Століття Америки». Ці поняття відбивають особливості історії ХХ ст., а також основні етапи розвитку японського суспільства цього часу. Отже, за Т. Касіока, особливістю ХХ ст. є рівень науково-технічного розвитку, який спричинив так званий ефект конвергенції. Розвиток транспорту скоротив часові проміжки, потрібні для того, щоб дістатися певної точки, а телетехнології поєднали віддалені регіони Землі, створивши враження звуження часу та простору. Іншим наслідком технічного прогресу було впровадження індустріального виробництва, що звузило кількість можливих шляхів розвитку суспільства. Поділ всіх країн світу на так звані три світи є логічним наслідком цих процесів. Іншими словами, суспільно-політичні зміни ХХ ст. залишили тільки три можливих шляхи розвитку для будь-якої країни; і вже на початку століття можна було прогнозувати, до якої групи належатиме та чи інша держава. Поділ держав на так звані три світи був наперед визначений їх політичним статусом та соціально-економічними умовами, які існували на його початку.

Наявні культурні відмінності в суспільствах країн першого світу лише підкреслюють спільні риси, яких вони набули внаслідок економічного прогресу. (Варто зауважити, що автор не вживає терміна «країни першого світу». Він, натомість, говорить про «країни Заходу». Проте очевидно є тотожність цих термінів, оскільки автор говорить про «країни Заходу» як про країни, що досягають такого ж високого рівня економічного розвитку, як і Японія.)

Т. Касіока вважає, що в сучасній соціології теорія конвергенції та стан суспільства в цілому не є предметом дослідження. На теперішньому етапі розвитку соціології увага дослідників зосереджується на вузьких сферах. Велика кількість порівняльних досліджень, присвячених ролі прошарку менеджерів, які з'явилися в суспільстві, структурі сім'ї, системі освіти, ролі уряду та ін., дала багатий емпіричний матеріал для соціальної теорії. При проведенні таких досліджень головним критерієм оцінки є рівень економічного розвитку. Саме тому постає питання про можливість існування єдиного критерію оцінки різних сфер діяльності суспільства. Індустріалізація змінює форми старих суспільств і формує суспільство за новими зразка-

ми. Проте у новому суспільному устрої зберігаються деякі елементи, притаманні попереднім етапам розвитку суспільства. За логікою індустріалізації розвиток різних сфер суспільного життя відбувається за принципом уніфікації. Механізми врядування, система освіти, система охорони здоров'я, структура органів державної влади країн «першого світу», хоча і зберегли певні індивідуальні ознаки, протягом ХХ ст. все більше наближались до певного загального зразка.

Створення наддержавних інституцій, таких як Організація Об'єднаних Націй чи Рада Європи, стало логічним наслідком цього процесу. Важливим аспектом дослідження цього процесу є порівняння розвитку ООН та Ради Європи. В той час коли ООН розглядають як малоефективну організацію, найбільшим досягненням якої стали декларативні документи про права людини, Рада Європи та Європейський економічний союз досягають значних успіхів на шляху до створення спільного європейського простору. Це можна пояснити тим, що до складу європейських наднаціональних структур увійшли держави, які належали до єдиного культурного середовища, мали спільну історію та приблизно однаковий рівень розвитку, а ООН є неоднорідним конгломератом держав.

Суспільства, які перші пережили індустріальний етап розвитку, мають спільні риси, що відрізняють їх від неіндустріалізованих суспільств. Саме в цьому якнайповніше проявляється звуження, притаманне процесам розвитку та модернізації різних суспільств. Проте в деяких сферах існують відмінності між суспільствами. В сучасному світі спостерігається уніфікація в системі суспільного устрою, проте у сфері встановлення ідентичності груп та окремих осіб зберігаються важливі відмінності, породжені культурними відмінностями між різними регіонами. Це стало можливим завдяки конституюванню так званого принципу «плюралістичного індивідуалізму». Його рушійною силою є конкуренція, яка перешкоджає остаточній уніфікації різних суспільств. Перебіг подій ХХ ст. дав науковцям підстави для введення в обіг поняття «рамки конвергенції». Поява цього поняття стала наслідком усвідомлення, що за сучасних умов нереально віднайти єдиний можливий шлях розвитку для всіх країн. Хоча загальні принципи суспільних змін є спільними для країн, які належать до однієї групи згідно з поділом держав з країни трьох світів, кожна з них має історичні - культурні особливості, які так чи інакше впливають на розвиток економіки, політичні процеси тощо. Якщо конвергенція — це термін, який характеризує процеси, притаманні політичній та

економічній сфері суспільства, то термін «асиміляція» Томіхіде Касіока вживає, говорячи про культурну сферу. За умов розвитку економіки активізувалися зв'язки між різними етносами. Минуле століття стало часом глобальної взаємної асиміляції та акультурації. Асиміляція за умов рівноправної взаємодії є двостороннім процесом. Взаємодія представників різних культур неминує призводити до взаємного проникнення соціумів. Така акультурація відбувається на різних рівнях суспільства. Кожен член суспільства діє за таких обставин і як індивід, і як представник певної етнічної групи, культурної традиції.

Як вже зазначалося, за умов швидкого розвитку економіки саме її показники визначають головні напрямки розвитку різних сфер суспільства. У випадку культурної взаємодії представників різних етносів однаковий або подібний рівень економічних досягнень визначає стандарти життя людей, таким чином зближуючи культурні моделі суспільств. Проте ХХ ст. поділило країни світу на домінуючі та ті, що відстають у розвитку і, відповідно, стали об'єктом культурної експансії.

Якщо погодитись із тим, що саме економічна компонента є основним культуротворчим чинником минулого століття, то його можна зазначити як століття англоконформізму. Як відомо, провідною країною століття були Сполучені Штати Америки, які існують за так званим англійським зразком. Тривалий час, маючи найрозвиненішу промисловість, США активно впроваджували в світі американо-англійський спосіб життя. Таким чином, у ХХ ст. термін «американізація» був синонімом терміна «культурна асиміляція».

Будучи найбільш економічно розвинутою країною світу, Америка не тільки нав'язувала культурні зразки решті держав, а й виступала як творець нової моделі розвитку світу. Т Касіока присвячує третій розділ своєї статті розгляду ролі Сполучених Штатів у створенні метамоделі сучасних суспільств. Америка як наймогутніша країна світу, країна за якою залишився статус наддержави, виступає як надпотужний фактор глобальних перетворень. Таким чином, ХХ ст. минуло під гаслами США. Різними шляхами запроваджувалась теорія про винятковий внесок Америки в розвиток сучасної цивілізації та її важливу роль у майбутньому. Створювався міф про унікальність і винятковість американського способу життя та сприйняття світу.

Показовими в цьому плані є спроби уряду США здійснити швидкі та ефективні зміни в країнах Далекого Сходу. Як відомо, втручання Америки в події в Кореї та В'єтнамі та невдача,

яка її спіткала, спричинили суспільну кризу в самих Сполучених Штатах. Міф про особливу місію Америки на деякий час втратив свою привабливість, однак швидко набув колишньої популярності. Причини цього полягають у винятковій привабливості образу сучасної людини, створеного американським суспільством. American way є зразком успішних економічних змін та високомобільного суспільства.

Таким чином, найрезультативнішою суспільною моделлю ХХ ст. стала американська модель, яка включає в себе звуження та асиміляцію як складові та необхідні умови її реалізації. Американська модель передбачає також високу мобільність органів державної влади та економіку, орієнтовану на промислове виробництво й швидкий обіг капіталів. Невдача, яка спіткала Сполучені Штати на Далекому Сході, була спричинена неухвагою до тих різких відмінностей, які існували між економікою та політичною сферою американського та корейського і в'єтнамського суспільств. Водночас вона стимулювала значні дослідницькі зусилля, спрямовані на виявлення та ліквідацію недоліків американської моделі, яка, як і раніше, вважалась найкращою програмою для розбудови суспільства. Постало питання про застереження, із врахуванням яких її можна було б застосувати як універсальний аналітичний зразок для розвитку країн третього світу.

Разом з тим ХХ ст. — це час, коли численні дослідження допомогли визначити та описати основні риси японської моделі. Слід зазначити, що для визначення основних характеристик суто японської моделі суспільства японські дослідники користувались виключно термінами західної соціологічної науки. Кожна нова теорія американських та західноєвропейських вчених ставала інструментом для досліджень в Японії. Праці Макса Вебера, Карла Маркса та Еміля Дюркгайма Томіхіде Касіока називає серед тих, що описують суспільство конвергенції. Він також посилається на роботи Вільберта Мура (Wilbert Moog), В. Форма (William Form), Кларка Карла (Clark Carl) та інших, переважно американських дослідників.

Ключем до розв'язання проблеми визначення японської моделі суспільства стало поняття «контекстуал». Цей термін застосовують для позначення особи, що відчуває себе органічною часткою суспільства, усвідомлює свій зв'язок з кожним його членом. На думку Т. Касіока, японське суспільство — це суспільство контекстуалів. Теоретичним підґрунтям для формулювання японської моделі суспільства автор вважає теорію колективізму та теорію цивілізаційних циклів. Таким чином, японська суспільна

модель постає як альтернатива американській, що відповідає суспільству індивідуалів та розумінню ним історії як прямолінійного процесу.

Висловлюючи свою впевненість у конкурентоспроможності японської моделі в сучасному світі, Т. Касіока водночас зазначає, що ця тема ще потребує значних досліджень. Оскільки до-

слідження японської моделі як такої розпочалося порівняно недавно, залишаються без відповіді питання про її основні переваги та недоліки. Також не визначені шляхи втілення цієї моделі та межі її застосування. Автор вважає, що саме ці питання повинні стати основним предметом дослідження японських науковців надалі.

1. 柏岡富英. 日本型モデルのメタモデル//日本モデルは何か. 京都, 1993. *Kashioka Tomihide. Nihonkey moderuno metamoderu // Nihon modem to-wa nani-ka. — Kyoto: International Research Center for Japanese Studies, 1993.*

(*Касіока Томіхіде. Метамодель японської моделі // Що таке японська модель. — Кіото, 1993. — С 433—446.*

К. А. Pryshchepa

ABOUT THE PROBLEM OF USING THE JAPANESE MODEL ON GLOBAL LEVEL

This article gives an analyse of Japanese social mode. Conditions and limits of this model usage are also examined.